

شرع و تفسیر مواد از قانون مجازات اسلامی

محمد علی افوت
قاضی دادگاه تجدیدنظر استان تهران

قسمت بیستم

گفتار هشتم

تعدد و تکرار جرم:

یکی دیگر از راهکارهای فردی کردن مجازاتها، واکنش در قبال تعدد و تکرار جرم است که از علل مشدده کیفر یا تشدید مجازاتها به شمار می‌رود. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ در مواد (۴۶) و (۴۷) تعدد جرم و در ماده (۴۸) تکرار جرم را متعرض شده است. با توجه به ماده اخیر که مقرر می‌دارد:

«هر کس به موجب حکم دادگاه به مجازات تعزیری یا بازدارنده محکوم شود، چنانچه بعد از اجرای حکم مجدداً مرتکب جرم قابل تعزیر گردد، دادگاه می‌تواند در صورت لزوم مجازات تعزیری یا بازدارنده را تشدید نماید.»

اعمال مجرمانه‌ای که قبل از اجرای یکی از مجازاتهای تعزیری یا بازدارنده، انجام شده است مشمول مقررات تعدد جرم است و اگر عمل بعد از اجرای یکی از مجازاتها انجام شود، مقررات تکرار جرم رعایت می‌شود.

انگیزه تصویب مقررات تعدد و تکرار جرم در مقررات جزایی کشورهای مختلف، با توجه به

هدف مجازات که تنبیه مرتکب و تنبیه دیگران است، این امر است که مجازات کسی که به کرات مرتکب جرم شده است می‌بایست فراتر از مجازات شخصی که برای اولین بار مرتکب گردیده است، باشد و سیاست جزایی مقتضی عدم یکسان نگری نسبت به ارتکاب یک جرم با جرایم متعدد است. در این گفتار دو موضوع تعدد و تکرار جرم را در دو بخش پی می‌گیریم.

بخش یکم: تعدد جرم

حقوقدانان از تعدد جرم تعاریف گوناگونی به دست داده‌اند:

به نظر پروفیسور گارو حقوقدان فرانسوی: زمانی تعدد جرم مصداق پیدا می‌کند که مجرم از جرایمی مجبور به دفاع باشد که هنوز قضاوت و رسیدگی نسبت به آنها نشده است. (۱)

آقای دکتر علی آبادی تعدد جرم را عبارت از «تعییه راه حل نسبت به اجرای مجازات در مورد شخصی که مرتکب چند جرم شده و هنوز به

اتهامات او رسیدگی نشده است» می‌داند. (۲) آقای دکتر صانعی اصطلاح مزبور را به صورت «هرگاه شخص واحد در فاصله کوتاه زمانی مرتکب جرایم متعدد شود و به هر تقدیر بخاطر جرم یا جرایم قبلی محکومیت نیافته باشد می‌گویند تعدد جرم مصداق پیدا کرده است» به تعریف کشیده‌اند.

با توجه به ماده (۴۸) قانون مجازات اسلامی و ورود عبارت «اجرای حکم» بجای «محکومیت قطعی» مندرج در ماده (۲۴) قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲، می‌توان گفت: «تعدد جرم عبارت از ارتکاب افعال یا ترک افعال مجرمانه متعدد توسط یک فرد در یک یا چند زمان است بدون اینکه در مورد آن جرایم قبلاً حکم قطعی صادر و اجرا شده باشد.»

بنابراین در حقوق ایران ضابطه تعدد جرم عدم اجرای کامل مجازات برای یک یا چند جرم است و با همین تعریف تفاوت اصلی بین تعدد و تکرار جرم در حقوق ایران

مشخص می‌شود.

تفاوت بین تعدد جرم و جرم مستمر: در جرم مستمر قبل از کشف جرم یا دستگیری مرتکب، بزه استمرار داشته و نمی‌توان لحظات استمرار عمل را ارتکاب مجرای متعدّد محسوب داشت اما در صورتی که جرم مستمر به جهت یا جهاتی قطع و مجدداً ارتکاب آن آغاز شود، در صورت اثبات، تعدّد جرم مصداق خواهد داشت.

در بررسی موضوع تعدّد جرم پنج مبحث مورد توجه قرار خواهد گرفت.

مبحث یکم: سیستم‌های تعیین مجازات در حقوق کشورهای دنیا در برخورد با پدیده تعدّد جرم، از حیث تعیین مجازات سه سیستم وجود دارد.

۱- سیستم مادی جمع مجازاتها (*peines Systeme du camul materiell des*)

۲- سیستم عدم جمع مجازاتها یا تعیین مجازات اشدّ (*du non camul des peines Systeme*)

۳- سیستم جمع قضائی مجازاتها (*Systeme du camul Juridique*)

که در سه بند بررسی می‌شود.

بند اول: سیستم مادی جمع مجازاتها: طرفداران مکتب عدالت مطلق بر این باورند که مجرم برای هر بزه‌ای که مرتکب شود باید مجازات شود و تعدّد بزه موجب تعدّد مجازات است. کسی که مرتکب تخریب، کلاهبرداری و خیانت در امانت شده و یا اینکه مرتکب چند فقره سرقت شده است باید مجازات همه آنها را تحمل کند و این مقتضی اجرای عدالت است.

در حقوق کشور انگلیس دادگاه می‌تواند اعلام کند که محکوم مجازاتها را متوالیاً یا متقارناً تحمل کند (۴).

در حقوق فعلی ایران جمع مجازاتها در صورت ارتکاب جرایم از انواع مختلف پذیرفته شده است. در این خصوص قسمت اول ماده (۴۷) قانون مجازات اسلامی بیان می‌دارد: «در مورد تعدّد جرم هرگاه جرایم

ارتكابی مختلف باشد باید برای هر یک از جرایم مجازات جداگانه تعیین شود.»

بند دوم: سیستم عدم جمع مجازاتها یا تعیین مجازات اشدّ:

طرفداران مکتب دفاع اجتماعی که هدف از مجازات را نه در تنبیه مجرم بلکه در اصلاح و باز اجتماعی کردن او می‌دانند بر این عقیده هستند که سیستم جمع مجازاتها جز طرد مجرم از جامعه برای مدتی مدید اثری ندارد و به نفع جامعه نیست و در مورد این گونه مجرمین باید مجازات اشدّ اجرا شود.

در حقوق فعلی فرانسه و حقوق سابق ایران از این روش استفاده شده است؛ به موجب ماده

اعمال مجرمانه‌ای که

قبل از اجرای یکی از

مجازاتهای تعزیری یا

بازدارنده، انجام شده

است مشتمول مقررات

تعدّد جرم است و اگر

عمل بعد از اجرای یکی از

مجازاتها انجام شود،

مقررات تکرار جرم

(عایت می‌شود)

(۵) قانون مجازات فرانسه: «در مورد تعدّد

چند جنایت یا جنحه، مجازات جرمی مورد حکم واقع می‌شود که جزای آن اشدّ است.»

و طبق قسمت "الف" ماده (۳۲) قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲: «در مورد تعدّد جرم

هرگاه جرایم ارتكابی از سه جرم بیشتر نباشد دادگاه مکلف است برای هر یک از آن جرایم

حداکثر مجازات مقرر را مورد حکم قرار دهد.» و در انتهای بند آمده است: «در هر یک از

موارد فوق فقط مجازات اشدّ قابل اجراست.»

بند سوم: سیستم جمع قضائی مجازاتها:

این سیستم که مصاد (۲۴) قانون جزای آلمان و (۵۶) قانون جزای سوئیس بر آن مبتنی است، تلفیقی از دو سیستم قبلی است و براساس آن، دادگاه برای هر یک از جرایم، مجازات بیشتر از حداکثر مجازات قانونی تعیین می‌کند و در نهایت مجازات اشدّ مورد حکم قرار می‌گیرد.

قانونگذار ایران در سال ۱۳۵۲، در مورد ارتکاب جرایم بیش از سه جرم، از این روش پیروی کرده است. به موجب قسمتی از بند "الف" ماده (۳۲) قانون مجازات عمومی: «و هرگاه جرایم ارتكابی بیش از سه جرم باشد دادگاه مجازات هر یک از جرایم را بیش از مجازات مقرر قانونی معین می‌کند بدون اینکه از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز نماید و تنها مجازات اشدّ قابل اجرا خواهد بود.»

با بررسی مقررات مربوط به تعدّد جرم، با دوگونه تعدّد مواجه می‌شویم: تعدّد مادی و تعدّد معنوی جرم، که بررسی آنها مباحث بعدی این گفتار را شامل می‌شود.

مبحث دوم: تعدّد معنوی یا اعتباری جرم

ماده (۴۶) قانون مجازات اسلامی بیان می‌دارد: «هرگاه فعل واحد دارای عناوین متعدّد جرم باشد مجازات جرمی داده می‌شود که جزای آن اشدّ است.»

این تعریف در قوانین سالهای ۱۳۰۴، ۱۳۵۲، ۱۳۶۱ و ۱۳۷۰ تغییری نکرده است.

در حقوق فرانسه، قانونگذار آن کشور تعدّد معنوی را پیش‌بینی نکرده است بلکه این نوع

تلفی از جرم نتیجه برداشت حقوقدانان و رویه قضائی است. برخی از حقوقدانان بجای

استفاده از عبارت تعدّد معنوی، یا از اصطلاح تعدّد اوصاف، *Les qualifi cation*

(multiple Cumul Ideal) استفاده کرده‌اند. نمونه کلاسیک این نوع بزه، هتک

ناموس به‌طور علنی است که تحت عناوین

هتک ناموس (Viol) و عمل منافی عفت
علنی Outrage publique á Lapudeur
قابل تعقیب است.

برای اولین بار رای مورخ دوم آوریل دیوان
کشور فرانسه، تعدّد معنوی را در مورد بزه
کلاهبرداری از طریق سوءاستفاده از حرفه
پزشکی، مطرح کرده است. دادگاه تالی برای
اعمال مزبور دو مجازات تعیین کرده بود که
دیوان عالی کشور با استناد به قاعده لاتینی
(Non bis In Idem) که به معنی نفی
محاکمه دوباره، است رای دادگاه را نقض کرد.
نظریه علمای حقوق نیز بر امر تعدّد معنوی در
کشور فرانسه صحه گزارده است. بنابراین
پدرکشی چه به عنوان قتل عادی و چه به
عنوان قتل باسبق تصمیم، یک بزه را تشکیل
می‌دهد. (۵)

در مورد تعدّد معنوی جرم سه نظر حقوقی
ابراز شده است:

الف: نظریه یکسانی تعدّد معنوی و مادی:
نظام حقوقی حکومت ناسیونال
سوسیالیستهای آلمان با هدف حمایت از
حقوق دولت و جامعه، به نفی تعدّد معنوی و
یکسانی آن با تعدّد مادی نظر داشت (۶).
باتوجه به این نظریه در تعدّد، معنوی همانند
تعدّد مادی باید رفتار کرد.

ب: سیستم نفی تعدّد اعتباری: بعضی از
نویسندگان از جمله (Roux) اعتقاد دارند
اصولاً بحث تعدّد اعتباری صحیح نیست،
بلکه واقعیت امر تعارض چند قانون است که
قاضی باید یکی از آنها را انتخاب کند. بنابراین
حسب مورد قانون اشد نسبت به اخف، خاص
نسبت به عام و لاحق نسبت به سابق انتخاب و
اعمال می‌شود. (۷)

ج: سیستم قبول تعدّد معنوی یا اعتباری
که رویه قضائی فرانسه و علمای حقوق آن
کشور بوده و قانونگذار ایران در مراحل
مختلف قانونگذاری آن را پذیرفته‌اند.

در حقوق ایران تعدّد معنوی جرم به جرایم
قابل تعزیر محدود شده و مقررات تعدّد جرم در
حدود، قصاص و دیات به مقررات موجود در

در حقوق ایران ضابطه

تعدّد جرم عدم اجزای

کامل مجازات برای یک

یا چند جرم است و با

همین تعریف تفاوت

اصلی بین تعدّد و تکرار

جرم در حقوق ایران

مشخص می‌شود

ابواب مربوطه احاله شده است، از جمله
در حد قذف به موجب ماده (۱۵۲) قانون
مجازات اسلامی: «اگر کسی با یک لفظ چند
نفر را قذف کند اگر همه مقذوفین تظلم
نمایند تنها یک حد ثابت می‌شود.» و در
قصاص نفس، به موجب ماده (۲۱۸) قانون
مجازات اسلامی، ایراد یک ضربه که منجر به
نقص عضو و قتل شود تنها مجازات قصاص
نفس را در پی دارد.

دادگاههای کیفری ایران با رعایت مقررات
مربوط به تعدّد معنوی، حکم به مجازات اشد
صادر می‌نمایند.

به موجب رأی شماره ۱۳۴۱ - ۷۰/۷/۲۲
شعبه ۱۷۳ دادگاه کیفری دو تهران، متهمی
را که با استفاده از چکهای جعلی مبادرت به
کلاهبرداری کرده بود مستنداً به ماده (۱۱۶)
قانون تعزیرات و ماده (۲۸) همان قانون با
رعایت ماده (۲۴) قانون راجع به مجازات
اسلامی به تحمل سه سال حبس تعزیری و
۷۴ ضربه شلاق محکوم کرده است.

شعبه سوم دیوان کشور در رأی شماره
۴۱۶۵ - ۳۰/۹/۲۶ در مقام رسیدگی به
تجدید نظرخواهی دادیار استان از جهت عدم
رعایت مقررات مربوط به تعدّد مادی جرم

چنین رأی داده است: «چون عمل متهم در
سرعت سیر ماشین موجب دو حادثه شده است
و تعدّد نتایج موجب تعدّد عمل نخواهد شد
بنابراین و اینکه بر جریان رسیدگی اشکال
مؤثری وارد نیست حکم تجدیدنظر خواسته با
اکثریت آرا مبرم است.»

در مورد جرایم ناشی از ترک فعل، تعدّد
معنوی جرم قابل تصور است. رأی وحدت رویه
شماره ۳۴ - ۶۰/۸/۳۰ هیأت عمومی دیوان
کشور بر این مبنا صادر شده است: «نظر به
اینکه نفقه زن و اولاد واجب‌النفقه که زندگی
مشترک دارند معمولاً یکجا و بدون تفکیک
سهام هر یک از آنان پرداخت می‌شود، ترک
انفاق زن و فرزند از ناحیه شوهر در چنین
حالت ترک فعل واحد محسوب و مستلزم
رعایت ماده (۳۱) قانون مجازات عمومی است
و نتایج متعدّد فعل واحد موجب اعمال
مقررات مربوط به تعدّد جرم نخواهد بود.»

جمع جرایم و وحدت عنوان بزه:

همان طور که گفتیم در تعدّد معنوی جرم
تنها یک مجازات تعیین می‌شود، قانونگذار
جمهوری اسلامی در قسمت اخیر ماده (۴۷)
قانون مجازات اسلامی نوع دیگری از تعدّد
معنوی را متذکر شده است: به موجب آن: «اگر
مجموع جرایم ارتكابی در قانون عنوان جرم
خاصی داشته باشد مرتکب به مجازات مقرر در
قانون محکوم می‌شود.»

در اینجا چند جرم انجام گرفته ولی همه
آنها تحت عنوان خاصی قابل مجازات است.
تفاوت این قسمت از ماده (۴۷) با ماده (۴۶)
قانون مجازات اسلامی این است که در ماده
اخیر، فعل واحد است که دارای عناوین متعدّد
مجرمانه می‌باشد، مانند کسی که با استفاده از
سند معمول شروع به کلاهبرداری کرده
است.

عمل انجام شده یکی است، اما دو عنوان،
استفاده از سند معمول و شروع به
کلاهبرداری را شامل می‌شود و حال آنکه در
قسمت اخیر ماده (۴۷)، چند عمل مجرمانه
انجام شده که هر کدام در قانون عنوان خاصی

۶۶۹) قانون مجازات اسلامی «تهدید به هر نحو به قتل یا ضررهای نفسی یا شرفی» را مشمول مجازات تا هفتاد و چهار ضربه شلاق یا دو ماه تا دو سال زندان دانسته و در ماده (۶۲۱) به تعیین مجازات آدم‌ربایی پرداخته است که تنها به ماده (۶۲۱) استناد و حکم صادر خواهد شد.

مبحث سوم: تعدد مادی جرم

در حقوق اسلامی عنوان تعدد جرم به نحوی که در حقوق اروپایی آمده است، وجود ندارد. با ملاحظه مقررات شرعی چنین به نظر می‌رسد که مقررات مربوط به تعدد جرم تحت تأثیر مقررات مربوط به تکرار جرم است. حقوقدانان اسلامی در تشریح قاعده تعدد جرم به قاعده «جَبّ» تمسک جسته‌اند، از نظر لغوی جَبّ به معنی قطع است و در حدیث آمده است: «اسلام آنچه قبل از آن بوده است را محو می‌کند و توبه نیز آنچه در زمان قبل بوده را برطرف می‌سازد.»

استاد عبدالقادر عوده در تعریف جب گفته است «در صورتی که اجرای مجازاتهای دیگر مانع مجازات اصلی گردد، مجازات اصلی براساس قاعده جب اجرا می‌شود.»^(۸)

باتوجه به موارد فوق، اولاً؛ در صورتی که جرایم از انواع مختلف باشند مانند زنا و شرب خمر، مجازاتها جمع می‌شوند. ثانیاً؛ در صورتی که جرایم از یک نوع باشند باتوجه به قاعده مذکور تنها یک مجازات اجرا می‌شود.

مرحوم «صاحب جواهر» تعدد بزّه زنا نسبت به یک یا چند نفر، یک بار یا به دفعات قبل از اجرای حد را مستوجب یک مجازات می‌داند و برخلاف برخی از فقها که بر این باورند که تعدد مجنی‌علیه موجب تعدد مجازات است، معتقد است که تعدد مسبب موجب تعدد حد نیست و این امر را به تطهیر تشبیه می‌کند که براساس آن، نجاست هر چه باشد یک‌بار تطهیر برای پاک شدن همه آن کافی است. بنابراین یک حد موجب تطهیر مجرمی می‌شود که مرتکب چند بزّه از نوع واحد شده

برای آن در نظر گرفته شده است بنا به مراتب فوق‌الاشعار به اکثریت آرا رأی شعبه ششم دادگاه تجدید نظر استان آذربایجان شرقی که در مورد اتهام قتل غیر عمدی بدون داشتن گواهینامه رانندگی به استناد ماده (۷۱۸) قانون مازالذکر یک فقره مجازات برای متهم تعیین کرده منطبق با مقررات و موازین قانونی و صحیح تشخیص می‌دهد.^(۸)

باتوجه به رأی فوق، دیوان عالی کشور، ارتکاب بزّه رانندگی بدون پروانه و بزّه قتل غیر عمدی را مشمول یک عنوان به شرح مندرج در مواد (۷۱۴) و (۷۱۸) قانون مجازات اسلامی دانسته است.

مثال دیگر: آدم‌ربایی موضوع ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی است، به موجب این ماده: «هرکس به قصد مطالبه وجه یا مال... به عنف یا تهدید... شخصی را بر باید یا مخفی کند، به حبس از پنج تا پانزده سال محکوم خواهد شد.»

جرم فوق، شامل دو بزّه آدم‌ربایی و تهدید است که هر کدام در قانون دارای عنوان جزایی خاص بوده به نحوی که قانونگذار در ماده

دارد ولی قانونگذار ماده خاصی را برای آن اختصاص داده است. مانند کلاهبرداری همراه با جعل عنوان موضوع قسمت اخیر ماده یک قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری که مقرر می‌دارد: «در صورتی که شخص مرتکب برخلاف واقع عنوان یا سمت مأموریت از طرف سازمانها و مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت یا... اتخاذ کرده علاوه بر رد اصل مال به صاحبش به حبس از دو تا ده سال و انفصال ابد از خدمات دولتی و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است محکوم می‌شود.»

همان طور که ملاحظه می‌شود، متهم مرتکب «جعل عنوان» موضوع ماده (۵۵۵) قانون مجازات اسلامی و «کلاهبرداری» شده که مجازات قانونی مندرج در ذیل ماده (۱) قانون تشدید در موردش اعمال خواهد شد.

شخصی مرتکب قتل غیر عمد بر اثر رانندگی با وسیله نقلیه موتوری بدون داشتن گواهینامه رانندگی شده است، در این مورد رأی وحدت رویه شماره ۶۳۸ - ۷۸/۶/۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور چنین مقرر داشته است:

«به صراحت ماده (۷۱۸) قانون مجازات اسلامی ناظر به مواد (۷۱۴) الی (۷۱۷) همان قانون که مقرر داشته هرگاه راننده یا متصدی وسایل موتوری که در حین رانندگی مرتکب قتل غیر عمد شده در موقع وقوع جرم مست بوده یا پروانه نداشته باشد... به بیش از دو سوم حداکثر مجازات مذکور در مواد فوق محکوم خواهد شد، موضوع از مصادیق بارز تعدد معنوی جرم می‌باشد زیرا چنانچه نظر مقنن بر اعمال مقررات مربوط به تعدد مادی جرم بوده که مستلزم مجازات جداگانه برای هر یک از جرایم مزبور می‌باشد، با وجود مواد (۷۱۴)، (۷۲۳) و (۴۷) قانون مجازات اسلامی دیگر نیازی به وضع ماده (۷۱۸) آن قانون نبوده و با این اوصاف نداشتن پروانه رانندگی در چنین وضعیتی از موجبات مشدده جرم است که در خود قانون مجازات خاصی

طرفداران مکتب

عدالت مطلق بر این

باورند که مجرم برای هر

بزه‌ی که مرتکب شود

باید مجازات شود و

تعدد بزه موجب تعدد

مجازات است

است. (۱۰)

آیت‌الله خمینی (ره) در تحریر و مرحوم آیه‌الله خویی در مبانی تکملة المنهاج همین نظر را دارند. (۱۱) (۱۲)

در مورد حد قذف، به موجب صحیحه محمدابن مسلم از امام صادق (علیه السلام): «کسی که مردی را قذف کند و حد بخورد و آنگاه مجدداً قذف کند باز هم حد می خورد ولی اگر ده بار قبل از اینکه حد بخورد مرتکب قذف شود تنها یک حد کافی است.»

با عنایت به کلام معصوم و نظریات فقها چنین بنظر می رسد که در حقوق اسلامی، مناط تشدید مجازات، اجرای قبلی آن است و در حدود، علی‌الخصوص در مورد جرایم از یک نوع تنها یک مجازات برای تنبیه کافی است؛ در واقع شارع بر این امر نظر داشته است که محکوم می‌بایست طعم مجازات را چشیده باشد تا در صورت ارتکاب جرم جدید، مجازاتش تشدید گردد و صرف تعدد موجب تشدید مجازات نیست.

اما در قانون مجازات اسلامی، ماده (۴۷) درباره تعزیرات تصویب شده است، شامل سه قسمت است. درباره قسمت سوم مندرج در بخش اخیر ماده قبلاً در مبحث تعدد جرم بحث شد، قسمت اول ماده مرقوم مقرر می‌دارد: «در مورد تعدد جرم هرگاه جرایم ارتكابی مختلف باشد باید برای هر یک از جرایم مجازات جداگانه تعیین شود.»

از مفهوم جمله فوق، هر چند صراحتاً قید نگردیده، جمع مجازات‌ها حاصل می‌شود. در واقع عبارت «و مجازات‌ها با همدیگر جمع خواهد شد» حذف شده است. بنابراین قاعده جمع مجازات‌ها در مورد جرایم مختلف مورد توجه قانونگذار در جرایم تعزیری است در نتیجه، اگر شخصی به اتهام کلاهبرداری مستنداً به ماده (۱) قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری، به سه سال حبس و رد مال و جزای نقدی به میزان مال مورد کلاهبرداری و به اتهام خیانت در امانت به استناد ماده (۶۷۴) قانون مجازات

طرفداران مکتب دفاع اجتماعی که هدف از مجازات را نه در تنبیه مجرم بلکه در اصلاح و باز اجتماعی کردن او می‌دانند براین عقیده هستند که سیستم جمع مجازات‌ها جز طرد مجرم از جامعه برای مدتی مدید اثری ندارد و به نفع جامعه نیست و در مورد این‌گونه مجرمین باید مجازات اشد اجرا نشود

اسلامی به دو سال حبس تعزیری و به اتهام تخریب به شش ماه حبس تعزیری محکوم شود، هر سه مجازات متوالیاً در موردش اجرا خواهد شد.

قسمت دوم ماده مورد بحث مقرر می‌دارد: «... و اگر مختلف نباشد فقط یک مجازات تعیین می‌گردد، در این قسمت تعدد جرم می‌تواند از علل مشدده کیفر باشد.»

در قانون مجازات عمومی سال ۱۳۵۲ به موجب بند "الف" ماده (۳۲)، اگر شخصی مرتکب جرایم متعدد تا سه جرم می‌شد، بدون توجه به اینکه جرایم از نوع واحد یا مختلف می‌بود، دادگاه برای هر یک از جرایم حداکثر مجازات را تعیین می‌کرد و اگر مرتکب بیش از سه جرم می‌شد برای هر یک از جرایم مجازات بیش از حداکثر بدون اینکه از حداکثر به اضافه نصف تجاوز کند، مشخص می‌شد و در نهایت، تنها مجازات اشد اعمال می‌گردید. مزیت این رویه این بود که اگر یکی از مجازات‌ها غیر قابل اجرا می‌شد یا تقلیل پیدا می‌کرد، مجازات اشد بعدی اجرا می‌شد.

پس از تصویب ماده (۲۵) قانون راجع به مجازات اسلامی در سال ۱۳۶۱ و ماده (۴۷) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰،

دادگاه‌های کیفری ایران مواد تصویب شده را در راستای ماده (۳۲) قانون مجازات عمومی تفسیر و برای ارتکاب جرایم متعدد از حداکثر مجازات فراتر حکم می‌دادند.

شعبه ۱۸۲ دادگاه کیفری دو تهران در رأی شماره ۱۰۴۷ مورخ ۷۰/۹/۱۸، متهم به صدور چهار فقره چک بی‌محل را مستنداً به ماده (۶) قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵، به سه سال حبس تعزیری و پرداخت ۹۹۴/۵۰۰ ریال جزای نقدی معادل وجه چکهای مورد شکایت محکوم کرده است و حال آنکه حداکثر مجازات قانونی حبس برای بزه فوق دو سال است.

بر اثر اعتراض دادیار اجرای احکام، در اجرای مواد (۲۸۴) و (۲۸۴) مکرراً قانون اصلاح قانون آیین دادرسی کیفری، شعبه ۱۱ دیوان عالی کشور به شرح زیر نظر داده است: «چون رسیدگی شعبه ۱۸۲ دادگاه کیفری دو تهران قبل از تجویز رسیدگی مجدد و نیز محکوم نمودن متهم به بیش از حداکثر مجازات قانونی زائد بر دو سال و احتساب مجموع جزایهای نقدی و وجهه قانونی نداشته، علی‌هذا احکام صادره نقض و رسیدگی مجدد به دادگاه دیگر ارجاع می‌شود.»

شعبه ۱۳۸ دادگاه کیفری یک تهران در مورد اتهام متهمی به صدور یکصد و سی فقره چک بی‌محل طی آرای شماره ۲۴۷ تا ۱۶۸ مورخ ۶۹/۱۲/۲۵ حکم به ده سال حبس و پرداخت ۳۶۲/۴۵۰/۰۰۰ ریال جزای نقدی معادل ربع وجه چک با مبلغ بیشتر صادر کرده، این رأی نیز در شعبه ۱۱ دیوان عالی کشور طی آرای شماره ۲۳۶۱-۲۵۱۱ مورخ ۶۷/۸/۱۵ به لحاظ تعیین حبس بیش از حداکثر مقرر در ماده (۶) قانون صدور چک و فقدان وجاهت قانونی نقض شده است.

از سوی دیگر، بخشنامه شماره ۲۶/۶۳/ب/ش مورخه ۶۳/۴/۱۱ شورای عالی قضائی، مقررده ماده (۳۲) قانون مجازات عمومی سابق را قابل اعمال دانسته است.

۲ - علی آبادی، دکتر عبدالحسینی، حقوق جنایی، جلد دوم، تهران، انتشارات بانک ملی، ۱۳۵۲، ص ۲۵۶.

۳ - صانعی، دکتر پرویز، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، انتشارات دانشگاه ملی ایران، ص ۲۶۴.

4 - A Concise dictionary of law. oxford pub. 1990. p.84ā

5 - Jean didier wilfred, Droit penal general Dommtat paris 1988. p 442.

۶ - علی آبادی، دکتر عبدالحسینی، حقوق جنایی، ج دوم، ص ۲۶۹.

7 - Bouzat pierre, Traite de droit penal et de Criminologie paris Dalloz p. 744.

۸ - فقیه نصیری، فیروز، پنجاه سال آرای وحدت رویه، تهران، ۱۳۷۹، نشر صدوق، ص ۱۶۳.

۹ - عوده، استاد عبدالقادر، التشریح الجنایی الاسلامی، جزء ثانی، ۱۹۸۱ م، مؤسسه رساله بیروت، ص ۴۲۲.

۱۰ - نجفی، شیخ محمد حسن، جواهر الکلام، تهران، کتابفروشی اسلامی، ۱۴۰۰ ه. ق، جلد ۱، ص ۳۳۴.

۱۱ - آیه الله خمینی (ره) تحریر الوسیله، چاپ نجف، ج دوم، ص ۴۶۴.

۱۲ - آیه الله سید ابوالقاسم خویی، مبانی تکملة المنهاج نجف، مطبع آداب، ۱۹۷۶ م، ج ۱، ص ۲۱۲، مساله ۱۶۵.

۱۳ - فقیه نصیری، فیروز، پنجاه سال آرای وحدت رویه، نشر صدوق، تهران، سال ۱۳۷۹، ص ۱۴۸.

بی محل همان مجازات را تعیین کند که هر دو رأی صحیح است. و با این برداشت، یکی از اصول قابل قبول حقوق جزا که همان «تساوی افراد در برابر مجازاتها باشد» مخدوش می شود. زمانی که تفاوتی بین مرتکب جرایم متعدد و شخصی که یک بار مرتکب جرم شده است نباشد، نمی توان سیستم را عادلانه خواند و این امر آثار سویی در ذهن محکومان به جا خواهد گذاشت.

ثالثاً، مجرمین کهنه کار و سابقه دار با اطلاع از این مقررده خواهند کوشید در کوتاه زمان ممکن، قبل از دستگیری و صدور حکم، تا آنجا که می توانند مرتکب جرایم متعدد از یک نوع شوند چون می دانند تنها یک مجازات در انتظار آنان است. نگاه کوتاهی به آمار صدور چکهای بی محل نشانگر این امر است که مجرمین از این شیوه برای بردن مال اشخاص استفاده کرده و سود فراوانی عایدشان می شود. در صورتی که اگر ترتیبی در قانون پیش بینی شود که مجازات مرتکبین جرایم متعدد از یک نوع را افزایش داده و به قاضی اختیار دهد از حداکثر مجازات تا میزان معینی فراتر رود و حکم صادر کند، زمینه ارتکاب چنین جرایمی حداقل به صورت تعدد، از بین خواهد رفت.

رابعاً، با چنین برداشتی در واقع و نفس الامر، تعدد و تکرار جرم، تنها اصطلاحی بدون محتواس و هیچگونه اثری در تعیین مجازات ندارد و این امر باعث تجزی مرتکب و دیگران و برخلاف سیاست جزایی بر از میان برداشتن زمینه های ارتکاب جرم است. همان طور که گفته شد، قسمت دوم ماده (۴۷) قانون مجازات اسلامی نه تنها بازدارنده نیست، بلکه زمینه ساز ارتکاب جرایم از یک نوع به نحو تعدد است.

پی نوشتها:

۱ - گارو، مطالعات نظری و علمی در حقوق جزا، ترجمه دکتر ضیاءالدین نقابت، ص ۲۰۶، تهران، بدون سال انتشار.

به موجب این بخشنامه: «هرگاه جرایم ارتكابی متعدد و قابل تعزیر از یک نوع بوده و مختلف نباشند دادگاهها می توانند مجازات را تا یک برابر و نیم حداکثری که در قانون برای آن جرم تعیین شده است تشدید نمایند.»

با عنایت به آرای مذکور روشن می شود که دادگاههای تالی با تفسیر قانون در حدود مقررات قانون مجازات عمومی سابق به بیش از حداکثر مجازات قانونی در مورد جرایم ارتكابی از یک نوع حکم صادر می کردند و دیوان کشور مخالفت می ورزید، تا اینکه بر اثر اختلاف آرا موضوع در هیأت عمومی دیوان مطرح شد و رأی وحدت رویه ۶۰۸ مورخه ۷۵/۶/۲۷ صادر گردید. طبق قسمت اخیر این رأی: «و همچنین تعیین مجازات برای متهم به بیش از حداکثر مجازات مقرر در قانون بدون اینکه نص صریحی در این خصوص وجود داشته باشد فاقد وجهت قانونی است.» (۱۳)

با توجه به ماده (۴۷) قانون مجازات اسلامی و این رأی، دادگاهها در مورد تعدد جرم نمی توانند به بیش از حداکثر در جرایم از یک نوع، حکم صادر نمایند.

برخورد این چنینی قانونگذار و رویه قضائی به تکلیف دادگاه در تعیین مجازات جرایم متعدد از یک نوع، قابل انتقاد به نظر می رسد؛ زیرا اولاً، همان طور که در مبحث مربوط به تخفیف مجازات ذکر آن رفت، مصداق تخفیف «صدور حکم به کمتر از حداقل است» و در نتیجه تشدید مجازات به ناچار فرارفتن از حداکثر باید باشد. متأسفانه قانونگذار با عدم تعیین میزان و چگونگی تشدید مجازات در جرایم تعزیری، زمینه را به صورتی فراهم آورده که رأی وحدت رویه اخیرالذکر صادر شود که خلاف منطبق قضائی است.

ثانیاً، عبارت «می تواند از علل مشدده کیفر باشد» به قاضی اختیار می دهد که برای فردی که برای مثال مرتکب ده فقره صدور چک بی محل شده، دو سال حبس در نظر بگیرد و برای دیگری به اتهام صدور یک فقره چک

